

АСПІРАНТСЬКІ СТУДІЇ

УДК: 371.4.032

Ворфоломєєва І.В.

ПРОБЛЕМА ПІЗНАННЯ ТА РЕФЛЕКСІЇ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ Г.С.СКОВОРОДИ

Постановка проблеми. Провідна ідея культурно-антропологічного підходу до організації професійного виховання вчителя полягає в тому, що вчитель не тільки суб'єкт культури, але й об'єкт її; він не тільки створює культуру для нових поколінь людей, але й сам є її “продуктом”. У філософсько-антропологічному плані ця проблема постає як проблема поєднання можливостей безперервної особистісної ініціативи й раціонально облаштованої “домівки буття”, коли суспільна стратифікація і унормованість залишаються стійкими і надійними, допускаючи при цьому необхідні трансформації, відкриваючи можливі перспективи розвитку.

Розглядаючи проблему раціонального облаштування власної “домівки буття” як єдино можливого способу подолання кризи ідентичності й впевненості в завтрашньому дні, необхідно знову повернутися до питання про роль, значення і нове прочитання гуманізму, загальнолюдського сенсу та самобутності. В умовах гострої системної кризи в Україні все частіше лунають заклики, що вік гуманістичних підходів, у центрі яких людина та її проблеми, взагалі минає, їх треба забути і спиратися лише на технократичний спосіб розв'язання тих чи інших проблем; несвоєчасними визнаються також і підходи, пов'язані з національним відродженням тощо.

Філософсько-антропологічні підходи допомагають проясненню цих буденних, укорінених смислових орієнтирів і тим самим ствердженню гуманістичних засад суспільної життєдіяльності в їх сучасному прочитанні. Глибинні підвалини самосвідомості сучасної людини, її прагнень і сподівань ґрунтуються на бажанні раціонального облаштування власного буття, яке максимально звузило б можливості до персоніфікації, знеособлення і відчуження, відкрило б шляхи для повноцінного самоствердження, що можливе лише за умови врахування усієї складності, неоднозначності й суперечливості людської природи. І до таких особливостей, фундаментальних рис людської істоти належить те, що людина є єдністю, сукупністю, синтезом душі й тіла, макрокосмосу й мікрокосмосу, а людська суб'єктивність охоплює не лише розум, але й волю та почуття.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблема розвитку та самовдосконалення людини, зокрема майбутнього педагога, присвячено чимало праць як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Вони підкреслюють різноманітність і неповторність педагогічних ситуацій, що вимагають від учителя метрологічної культури, яка, у свою чергу, є підґрунтям для переосмислення теоретичних знань та основою для пошуку адекватних педагогічних технологій і методів (І.Бех, М.Євтух, С.Єлканов, В.Луговий, О.Мороз, В.Семиченко, С.Сисоєва).

Розглядаючи професійне виховання вчителя як цілісний процес формування його особистості, мотиваційно-моральної сфери, фундаментальних знань, духовної культури (В.Андрущенко, Г.Балл, С.Гончаренко, І.Зязюн, В.Лутай, В.Сластьонін, В.Цапок), дослідники орієнтуються на культурно-антропологічну модель самозростання педагога, на виховання рефлексії як співвіднесення можливостей свого «Я» з тим, чого вимагає обрана професія, та професійного самовиховання

– свідомого самовдосконалення своєї особистості як професіонала, з урахуванням адаптації своїх індивідуальних особливостей до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення професійної компетенції і безперервний розвиток соціально-моральних та інших якостей, а також педагогічної творчості (С.Сисоєва, В.Сластьонін, Є.Шиян).

Мета статті: визначити цілісне уявлення про особистість людини, її місце в системі культури в умовах сучасного розвитку суспільства.

Результати дослідження та їх обговорення. Спираючись на складові людської істоти, враховуючи їх, можна говорити про облаштування людиною власного буття в сучасному розумінні. При цьому слід особливо підкреслити, що такий підхід відповідає глибинним традиціям української духовної культури, їх визначальним характеристикам, сформульованим, зокрема Г.Сковородою, П.Юркевичем і М.Гоголем у їхній “філософії серця”.

Якщо ми ведемо мову про значення методології для освітньої діяльності й саморозвитку людини, то слід наголосити на тому, яку роль відводив їй Г.Сковорода, вважаючи її ниткою Аріадни в житті людей. Головну мету філософії великий мислитель вбачав у здійсненні завдань пізнавального, практичного і морального характеру. “Філософія, або любомудрість, – учив український філософ, – спрямовує все коло дій своїх до тієї мети, щоб надати життя духу нашому, благородство серцю, світлість думкам, яко голові всього” [2, с. 360 - 412]. До того ж він наголошував на філософії у буквальному значенні – як мудрості, без якої ученість нічого не варта: “Треба бути мудрим, щоб пізнати людину...”.

Розглядаючи методологічну цінність філософії Г.Сковороди, варто погодитися з В.Зеньковським, який його філософію схарактеризував як антропологізм “безсумнівний”. Г.Сковорода вважав, що однією з рис природи людини, особливістю і “призначенням” роду людського є пізнання

людиною себе самої і природи, а змістом пізнання, його предметом – натуру людини, бо через пізнання природи відкриваються риси людини.

Непізнаних речей і явищ не існує за Г.Сковородою: і речі, і живі істоти, і думки – все підлягає пізнанню. Непізнані речі не можна вважати абсолютно прихованими від почуттів і розуму людини: “всяка таємниця має свою виявлену тінь”. Визнаючи “безмежний” гносеологізм, Г.Сковорода наполягає на не менш “безмежному” плюралізмі, застерігаючи від “присвоєння” істин науковцями.

Філософ вважав, що за явищем схована сутність, пізнання якої є головною метою дослідницької діяльності і розуміти яку не можна без віри і мудрості.

Проголошення безмежності пізнання – одна з головних рис гносеології Г.Сковороди, як було зазначено вище. На нашу думку, саме вона відрізняє його від тих європейських і російських філософів, які в XVIII ст. відстоювали ідеї скептицизму взагалі, агностицизму зокрема. Головним у пізнанні людини, вчив філософ, є безпосереднє спілкування з дійсністю, наслідування самої природи. До того ж Г.Сковорода окремо визначає роль наук, які безпосередньо пов’язані з практикою.

Другим після природи наставником є наука. Відкриваючи істину, наука озброює людину знанням справи, керує практичними інтересами людей. Наука і освіта, вважав український філософ, повинні служити людині, примножувати реальну користь людям, сприянню звільнення від пут незнання. Знання залежать від людини, а зусилля приносять певні плоди. Пропагуючи ідею про земний, природний характер людських знань, Г.Сковорода стверджував: “Істина від землі...”. Однак не можна в захопленні зовнішнім, вважає мислитель, забувати про те, що є духовність і моральність.

Мислитель підкреслював, що наука, а не лише сліпа віра відкриває людству широкі простори пізнання земних і небесних явищ: Коперник і

Гарвей, Декарт і Ньютон були великими шукачами істини, і їм зобов'язане людство великими відкриттями таємниць Землі і Всесвіту. Г.Сковорода вважав астрономів-першовідкривачів людьми великого подвигу. Він і в гносеології продовжив традиції дійств-раціоналістів – Ф.Прокоповича, А.Кантемира та ін., стверджуючи, що через розум, а не віру людина завойовує собі земні блага. У творчих пошуках розуму філософ бачив прояв життя людини, її призначення й високе соціальне покликання.

Г.Сковорода надавав великого значення ідеї самопізнання як безперечній умові правильного шляху пізнання. Образно ілюструє він свої думки про самопізнання в трактаті “Наркіс”. Людина-наркіс, докладаючи зусиль, через любов до себе і самопізнання повинна полюбити і пізнати “натуру”, “дерево життя”, “істину буття”. Сократівська вимога “Пізнай самого себе!” в устах українського філософа з народу, на нашу думку, не була лише закликом до суб’єктивного поглиблення у “власну душу”, “в самого себе”. Теорія самопізнання в тому вигляді, у якому її розвинув автор “Наркіса” і “Кільця”, являла собою в XVIII ст. оригінальне вчення про пізнання людиною довкілля через пізнання себе як частини буття, через виявлення пізнавальних можливостей людини в спілкуванні з об’єктивною реальністю.

Глибоко розуміючи основну сутність, що сучасні філософи визначають як “буття”, Г.Сковорода пропонує досягнення справжнього щастя людини починати не з пізнання зовнішнього світу, сутності природи, а з пізнання самого себе.

Людина в ученні Г.Сковороди – мета філософії і ключ до таємниць буття. Розуміння людини як вінця центральної фігури всесвіту тісно пов’язане з онтологічними уявленнями українського мислителя, з його кваліфікацією явищ буття: у мікрокосмі – в людині відображений весь світ.

У тому ж трактаті “Наркіс” автор акцентує увагу на самопізнанні як АН засобі виявлення принципових можливостей індивідуальної людини і всього людства пізнати навколишню дійсність.

Логічне мислення, вважав Г.Сковорода, є вищою здатністю людини, що уможливорює процес проникнення в сутність природи, Бога. Український філософ вимагав доведення висновків до чіткої, логічної послідовності в дослідженні істини.

Знанням суспільної історії, механіки, фізики, права, медицини та ін., вважав філософ, його сучасники зобов'язані спадщині багатьох попередніх поколінь. Так Г.Сковорода підходить до глибокої діалектичної здогадки про пізнання як складний історичний процес. Вважаючи, що для пошуку істини необхідні активність розуму і праця, тобто те, що ми зараз називаємо “критичним мисленням”, український філософ намагався уникнути обмежень раціоналістичних систем у розумінні критерію істинності і мети пізнання. На відміну від раціоналіста Р.Декарта, Г.Сковорода як вихідну основу своєї теорії пізнання висував принцип: натура – мати пізнання.

Пізнання себе з погляду антропології, - це пізнання людиною своїх власних “сил” і “засобів” їх організації. Теорія самопізнання Г.Сковороди являє собою не тільки пантеїстську філософську побудову, але й теологічне вчення за формою.

Висновки. Таким чином, усе вище зазначене дозволяє сказати, що коли йдеться про раціональне облаштування світу в його раціональному розумінні, потрібно завжди виходити з визнання, багаторівневості природи людини як істоти буттєво укоріненої, урівноваженої й екзистенційно напруженої, відповідальної, здатної до здорового глузду і, водночас, до безумства; істоти, що працює, грає, сміється, плаче, страждає, творить, руйнує, переживає, воліє, стверджує і стверджується в усіх можливих різноспрямованих проявах, бажаннях і діях. Тобто, поруч із тілом людини та її внутрішнім світом, системою екзистенціальій (страх, турбота, вибір,

совість, свобода, відповідальність, доля, драматичність існування тощо) справжнє, не спаплюжене людське буття характеризується такими вагомими складовими, без яких воно було б просто неможливим, як повноцінне, непонівечене докільля, розвинена система спілкування – комунікація в культурі, артефакти культури (техніка і світ олюдненої природи), зрештою – творчою самореалізацією особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горський В.С. Історія української філософії / В.С.Горський, К.В.Кислюк. – К.: Либідь, 2004. – 488 с.
2. Грабовська І.М. Філософія українського буття / І.М.Грабовська, Т.М.Ємець, О.І.Мостяєва. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2006. – 295 с.
3. Троїцька Т.С. Філософська методологія як чинник модернізації професійної підготовки педагога / Т.С.Троїцька. – Сімферополь: Таврія, 2006. – 268 с.
4. Огороднік І.В. Історія філософської думки в Україні / І.В.Огороднік, В.В.Огороднік. – К.: Вища школа, 1999. – 543 с.
5. Сковорода Г.С. Наркіс. Розмова про те: пізнай себе / Г.С.Сковорода // Твори: у 2 т./ Г.С.Сковорода. – К.: ТОВ “Видавництво “Обереги”, 2005. – Т.1. – С. 151 – 188.
6. Сковорода Г.С. Симфонія, названа книга Асхань, про пізнання самого себе // Твори: у 2 т. / Г.С.Сковорода – К.: ТОВ “Видавництво “Обереги”, 2005. – Т.1. – С.196 – 262.
7. Філософія Григорія Сковороди / Під ред. Шинкарука В.І. – К.: Наукова думка, 1972. – 408 с.

АНОТАЦІЯ

Ворфоломєєва І.В. Проблема пізнання та рефлексії у творчій спадщині Г.С. Сковороди. У статті розглядається проблема розвитку та самовдосконалення майбутнього педагога, його місце в системі культури. Професійне виховання вчителя, яке орієнтується на культурно-антропологічну модель самозростання особистості.

Ключові слова. *Розвиток майбутнього педагога, система культури, модель особистості, професійне виховання.*

АННОТАЦІЯ

Ворфоломеева И.В. Проблема познания и рефлексии в творческом наследии Г.С. Сковороды. В статье рассматривается проблема развития и самоусовершенствования будущего педагога, его место в системе культуры. Профессиональное воспитание учителя, которое ориентируется на культурно антропологическую модель саморазвития личности.

Ключевые слова. *Развитие будущего педагога, система культуры, модель личности, профессиональное воспитание.*

SUMMARY

Vorfolomeeva I.V. The problem of cognition and reflexion in the creative heritage of G.S. Skovoroda. The problem of progress and self perfection of future pedagogue, his place in the system of culture are considered in the article. Professional education of the teacher which orientates on cultural-anthropological model of self perfection of personality.

Key words. *Development of future teacher, system of culture, model of personality, professional education.*